

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA
ARCHEOLOGICZNEGO

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LIV

1995 - 1998

WARSZAWA 2001 VARSOVIE

Errata - ostatnie zdanie na s. 65 winno brzmieć:

W nieco większym zasięgu, między Bzurą, środkową Pilicą i Kamienną koncentrują się znaleziska dwóch innych typów zapinek, niemal nie znanych w pozostałych częściach kultury przeworskiej (Np. B. Balke 1976, s. 186nn., ryc. 15b, 31d, tabl. VII,4; B. Balke, W. Bender 1991, s. 161, tabl. XIII,3.7; M. Olędzki 1992, s. 61nn.; 1995, s. 239nn.). Chodzi tu o lokalny wariant żelaznych zapinek kapturkowych ze sprężynką ukrytą w cylinderku, z masywnym kabląkiem i szerokim grzebykiem, oraz podobne fibule bez grzebyka (Ryc. 8). Zapinki te, a szczególnie odmiana...

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LIV

Tom ten Redakcja dedykuje

Pani doc. dr hab. Teresie Węgrzynowicz

wieloletniej kierownicze Działu Epoki Brązu PMA

i redaktorze „Wiadomości Archeologicznych”

w pięćdziesięciolecie Jej pracy

w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie

Redaguje zespół: mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny),
prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego), mgr Radosław J. Prochowicz,
mgr Andrzej Tomaszewski, doc. dr. hab. Teresa Węgrzynowicz (zastępczyni redaktora naczelnego)

Tłumaczenia: Anna Kinecka
Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Rysunki: J. Andrzejowski, R. Dąbrowski, W. Gawrysiak-Leszczynska, M. Jonakowski, A. Kamińska,
L. Kobylińska, G. Nowakowska, A. Potoczny, M. Różycka, K. Stanek, P. Szymański, W. Wróblewski

Fotografie: M. Andrzejowska, P. Mastalerz, A. Ring, B. Tropiło, Archiwum PMA

Redakcja techniczna: Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie: Radosław J. Prochowicz, Jacek Andrzejowski

Rycina na okładce przedstawia kołę paciorków bursztynowych i szklanych
z Lubieszewa, pow. Nowy Dwór Gdański

WARUNKI PRENUMERATY „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH”

Państwowe Muzeum Archeologiczne prosi o składanie przez odbiorców indywidualnych oraz instytucje zamówień na **stałą dostawę „Wiadomości Archeologicznych”**. Do przesyłki PMA dołączy fakturę z aktualną ceną detaliczną powiększoną o koszty przesyłki. Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa, tel. (22) 831 15 37. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.

Adres redakcji:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: pma@pma.it.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LIV

SPIS TREŚCI

Contents

Rozprawy

Wojciech Wróblewski, Chronologia względna wczesnośredniowiecznych grodzisk środkowego i dolnego biegu Liwca. Próba analizy w świetle badań geologiczno-geomorfologicznych Relative chronology of early medieval earthworks on the Middle and Lower Liwiec (eastern Poland). Insights from the study of the region's geology and geomorphology	3
--	---

Konferencja

Jacek Andrzejowski, Konferencja <i>Kultura wielbarska a wschodnia strefa kultury przeworskiej</i>	23
Teresa Dąbrowska, Wschodnie tereny kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim Eastern territories of the Przeworsk Culture in the Late Pre-Roman Period	25
Ewa Bokinić, Uwagi na temat powiązań kultury oksywskiej z kręgiem jastorfskim i Europą Północną w świetle materiałów z cmentarzyska w Podwiesku, stanowisko 2, pow. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie Some remarks on the connections of the Oksywie Culture with the Jastorf and the Nordic Cultures in the light of materials from the cemetery at Podwiesk site 2, on the Lower Vistula	37
Wojciech Mazurek, Materiały typu jastorfskiego ze stanowiska 5 w Wytycznie, gm. Urszulin, woj. lubelskie Finds of the Jastorf type from Wytyczno site 5, in Eastern Poland	49
Jacek Andrzejowski, Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji The Eastern Zone of the Przeworsk Culture – an attempt at definition	59
Katarzyna Czarnecka, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Oblinie, gm. Maciejowice, woj. mazowieckie A cemetery of the Przeworsk Culture at Oblin, on the Middle Vistula	89
Katarzyna Rusin, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Niemirowie, gmina Mielnik, woj. podlaskie A cemetery of the Przeworsk Culture at Niemirów, in Podlasie	101
Andrzej Kokowski, Ramy chronologiczne osadnictwa kultury przeworskiej w południowo-wschodniej Polsce Chronological frames of the Przeworsk Culture in the south east of Poland	109
Wojciech Nowakowski, Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim <i>Barbaricum</i> Iron cross-bow tendril brooches in the European <i>Barbaricum</i>	129
Ewa Bokinić, Wojciech Sosnowski, Wstępne wyniki badań cmentarzyska kultury wielbarskiej w Linowie, gm. Świecie n/Osą, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 6 A cemetery of the Wielbark Culture at Linowo, gm. Świecie nad Osą, woj. kujawsko-pomorskie, site 6. Preliminary report	147

Dyskusja	153
----------	-----

Odkrycia	157
----------	-----

Kronika	197
---------	-----

Wykaz skrótów	205
---------------	-----

Niniejszy tom został opracowany i przygotowany do druku w czasie, gdy dyrektorem PMA i redaktorem naczelnym „Wiadomości Archeologicznych” był dr Jan Jaskanis.

dr Wojciech Brzeziński
dyrektor Państwowego Muzeum
Archeologicznego w Warszawie

OD REDAKCJI

Niemal wszystkie artykuły zamieszczone tomie LIV „Wiadomości Archeologicznych” napisane zostały przed wejściem w życie w Polsce reformy administracyjnej, tj. przed 1 stycznia 1999 roku. Redakcja wprowadziła w tych tekstach odpowiednie, w miarę możliwości dokładne zmiany, zatem wszystkie cytowane w tym tomie oznaczenia (gminy, powiaty i województwa) odnoszą się do obecnego podziału administracyjnego kraju.

Począwszy od tomu LIII Redakcja ujednoliciła zasady polskiej transliteracji tekstów pisanych cyrylicą, zgodnie z regułami stosowanymi w Bibliotece Narodowej (PN 83/N-01201 z dnia 1 lipca 1984 r.)

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych” prosi Autorów o dostarczanie tekstów na dyskietkach lub dyskach CD w edytorach Microsoft Word lub Word Perfect w postaci niesformatowanej (z wyjątkiem znaków tabulacji, wyśrodkowania, kursywy i pogrubienia). Dyskietce powinien towarzyszyć jeden egzemplarz wydruku, sformatowanego w sposób odpowiadający znormalizowanej stronie maszynopisu. Ilustracje mogą być nadal przygotowywane metodami tradycyjnymi lub dostarczane na dyskietkach w postaci plików TIFF w rozdzielczości 600 pt/cal. Procedura ta ułatwi szybsze przygotowywanie prac do druku w tradycyjnej dla „Wiadomości Archeologicznych” formie edytorskiej.

dr Wojciech Brzeziński
redaktor naczelny

środkowym biegiem Wkry (Dźwierżno, Kocewo, Myślin, Sławęcino), nie ma go już natomiast w inwentarzach z Pojezierza Dobrzyńskiego (Lipno, Winduga–Rachcin). Na stanowiskach mezolitycznych daje się zaobserwować inną prawidłowość. Krzemień czekoladowy obecny jest obok bałtyckiego w zespołach kompleksu III (Myślin, Lipno), nie zanotowano go zaś w stosunkowo bogatym inwentarzu z Zawidza Kościelnego, reprezentującym kompleks I. Uwagi te dotyczą jedynie omawianych materiałów i nie muszą odzwierciedlać jakichś ogólnych prawidłowości, związanych z gospodarką surowcową społeczeństw późnoplejstocенskich i wczesnoholoceńskich zamieszkujących Niż Polski. Do takich uogólnień potrzebne są specjalistyczne badania na szerszym materiale porównawczym.

Materiały krzemienne ze zbiorów F. Tarczyńskiego wyznaczają kolejne punkty osadnictwa późnopaleolitycznego o mezolitycznego w środkowej części Niżu Polskiego. Jakkolwiek ich wartość poznawcza jest niewątpliwa, aczkolwiek mocno ograniczona, podobnie jak wszystkich zbiorów powierzchniowych (również niektórych zbiorów z badań wykopaliskowych na zniszczonych, dużych stanowiskach z układami bezkrzemienicowymi). Materiały te ukazują przede wszystkim przestrzenny zasięg poszczególnych zjawisk kulturowych, a także wzbogacają bazę źródłową, m.in. dla studiów nad niektórymi zagadnieniami związanymi z gospodarką surowcową społeczeństw tego okresu.

Tadeusz Galiński

Nieznane zabytki neolityczne z Pomorza Wschodniego

Podczas badań wykopaliskowych prowadzonych w 1996 roku w Małym Garcu, gm. Subkowy, woj. pomorskie, pozyskano informacje dotyczące kilku zabytków neolitycznych, odkrytych przypadkowo w najbliższej okolicy w czasie prac rolnych. Zabytki te znajdują się w kolekcji emerytowanego nauczyciela historii ze wsi Subkowy, Jerzego Makowskiego. W skład „neolitycznej” części zbiorów p. Makowskiego wchodzi dwa kamienne toporki i krzemienne siekierka.

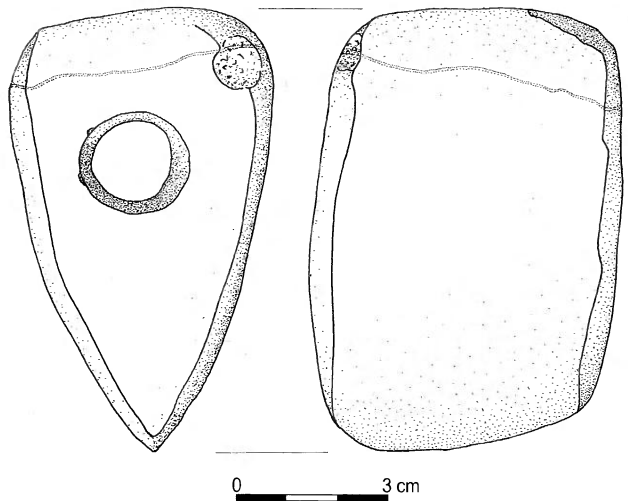
Siekierka znaleziona została w 1993 roku w czasie orki na polu na zachód od wsi Narkowy, gm. Subkowy. Wykonana jest z krzemienia pasiastego, powierzchnię ma starannie wygładzoną ze słabo widocznym retuszem. Ostrze ma kształt trapezowaty, obuch jest gruby i płaski. W przekroju jest prostokątna. Długość siekierki wynosi 174 mm, szerokość obucha 34 mm, ostrza 67 mm (Ryc. 1). Stan zachowania zabytku jest bardzo dobry. Cechy siekierki pozwalają na zaklasyfikowanie jej do kultury amfor kulistych (T. Wiślański: Dalszy rozwój ludów neolitycznych. Plemiona kultury amfor kulistych, [w:] *Prahistoria ziem polskich II*, s. 286). Z terenów Pomorza Wschodniego znane są luźne znaleziska siekier z krzemienia pasiastego (*Op. cit.*, ryc. 171), poświadczające istnienie dalekosiężnej wymiany, prowadzonej z okolic kopalni w Krzemionkach Opatowskich w dół Wisły. Możliwe, że siekierki te pochodzą ze zniszczonych grobów, gdyż ta kategoria zabytków bardzo często wchodziła w skład wyposażenia grobów ludności kultury amfor kulistych (T. Wiślański: *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław 1966, s. 54 nn.; S. Nosek: *Kultura amfor kulistych w Polsce*, Wrocław 1967, s. 273). Dotyczyć to może także opisanego okazu.

Pierwszy z toporków wykonany jest z czarnego amfibolitu. Został odkryty w połowie lat 70-tych na polu we wschodniej części wsi Subkowy. Jego powierzchnia jest starannie wygładzona. Długość zabytku wynosi 94 mm, szerokość 53 mm (na obuchu 48 mm), średnica otworu 22–28 mm (Ryc. 2). Reprezentuje on typ V wg J. Machnika (*Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Kraków 1966, s. 42). Stan zachowania jest bardzo dobry. Drugi

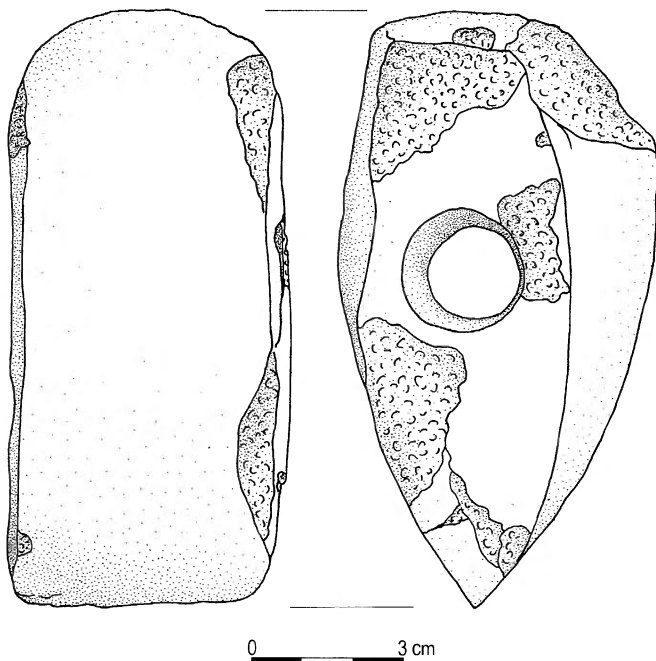

Ryc. 1. Narkowy, pow. Tczew, woj. pomorskie. Siekierka z krzemienia pasiastego

toporek wykonany jest ze zlepieńca o barwie brunatno-łkowej. Podobnie jak poprzedni, znaleziony został w połowie lat 70-tych w trakcie orki w południowej części wsi Subkowy. Ma również wygładzoną powierzchnię. Jego długość wynosi 118 mm, szerokość 64 mm (na obuchu 40 mm). Otwór nawiercony jest dwustronnie – jego średnica jest większa na grzbiecie toporka i wynosi 24,5 mm, zaś na płaszczyźnie dolnej 17 mm (Ryc. 3). Toporek ten odpowiada typowi II wg J. Machnika (*Op. cit.*, s. 42). Stan zachowania toporka jest dość dobry, z widocznymi obtłuczeniami na stronie

Ryc. 2. Subkowy, pow. Tczew, woj. pomorskie. Toporek z amfibolitu

Ryc. 3. Subkowy, pow. Tczew, woj. pomorskie. Toporek ze zlepieńca

wierzchniej i obuchu. Oba toporki należy datować na schyłkowy neolit lub początek epoki brązu. Związane są prawdopodobnie z osadnictwem kręgu sznurowego (J. Machnik: Krąg kulturowy ceramiki sznurowej, [w:] *Prahistoria ziem polskich II*, s. 337 nn.), poświadczonym właśnie przez luźne znaleziska ceramiki i wytworów z kamienia i krzemienia.

Kinga Stanek
Aleksandra Żórawska

Nieznane zabytki o charakterze „nieużytkowym” z zachodniej części Karpat polskich

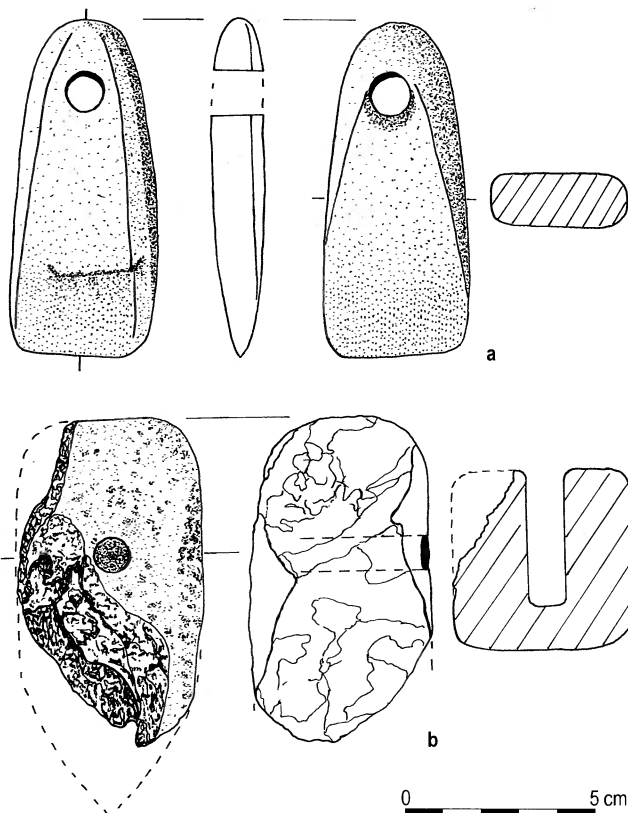
Przedmiotem opracowania są cztery zabytki pochodzące z Muzeum Okręgowego w Bielsku-Białej i z Muzeum w Żywcu. Ze względu na swój domniemany „nieużytkowy” charakter nie zostały one uwzględnione we wcześniejszych zestawieniach materiałów kamiennych ze zbiorów muzeów województwa bielskiego (por. E. M. Foltyn, E. Foltyn: Bielsko-Biała, „*Silesia Antiqua*” 31, 1989, s. 164–165; tychże: Materiały kamienne z Kotliny Żywieckiej, AAC XXVIII, 1989, s. 195–198; E. M. Foltyn, E. Foltyn, W. Kuś: Wyroby kamienne z zachodniej części Karpat Polskich ze zbiorów muzeów w Bielsku-Białej i Cieszynie, „*Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*” XXXII, 1991, s. 301–336).

1. Jasienica, gm. *loco*, woj. śląskie. Brak bliższej lokalizacji. Kamienna (piaskowiec) motyczka czworościenna, płaska, o „zeszlifowanych” bokach i powierzchni całkowicie wygładzonej. Przekrój poprzeczny w kształcie prostokąta o ściętych narożach, przekrój podłużny zbliżony do soczewkowatego. Obuch zaokrąglony, ostrze proste. Dług. 8,8 cm, szer. 4,0 cm, grub. 1,7 cm, grub. obucha 1,1 cm, szer. ostrza 3,5 cm. Otwór o średn. 1,1–1,2 cm umieszczony jest w $\frac{4}{5}$ dług. okazu. Przedmiot wykazuje charakterystyczne skrócenie w stosunku do płaszczyzny poziomej (Ryc. 1a). Zbiory Muzeum Okręgowego w Bielsku-Białej, inw. MB-B/A/8. Uwaga: termin „motyczka” uwzględnia cechy formalne zabytku (miejsce otworu w stosunku do ostrza), nie ma jednak związku z jego domniemaną funkcją.

Z obszaru Polski autorom znany jest tylko jeden zabytek przypominający motyczkę z Jasienicy. Jest nim fragment małej,

czworościennej, płaskiej siekierki z jaskini dr Mejera w Czułowie, woj. małopolskie, zidentyfikowanej i przypisanej kulturze pucharów lejkowatych przez M. Cabałską (Kultura pucharów lejkowatych, [w:] *Pradzieje powiatu krakowskiego*, tom I, *Prace Archeologiczne* I, Kraków 1960, s. 156, ryc. 12). J. Bąbel (Kult topora w neolicie ziem polskich, WA XLV/1, 1980 (1981), s. 4) sugeruje możliwość zaliczenia tego okazu do inwentarza kultur naddunajskich. Wyroby z jaskini dr Mejera i z Jasienicy łączy zaokrąglenie obucha, profilowanie krawędzi bocznych, przekroje i usytuowanie otworu. Różni je nieco zarys przedmiotu – w przypadku siekierki z Czułowa jest on bardziej zbliżony do wydłużonego trójkąta. Należy jednak pamiętać, że zabytek ten jest ułamany. J. Bąbel (*Op. cit.*, s. 4) dopuszcza możliwość wykorzystywania siekierki z jaskini dr Mejera jako przedmiotu do zawieszania, mogącego świadczyć o kulcie siekiery w neolicie na ziemiach polskich. Wydaje się, że motyczka z Jasienicy nie pełniła funkcji użytkowej. Mogła być również przedmiotem do zawieszania (amuletem?, być może o charakterze apotropaicznym). Wskazuje na to umieszczenie otworu, jego wielkość, a także specyficzne skrócenie zabytku. Łączyłaby się ona z grupą znanych z Europy neolitycznych siekier z wywierconymi w obuchu otworami do zawieszania (por. J. Bąbel: *op. cit.*, s. 4).

2. Żywiec – Sporysz, miasto, woj. śląskie, góra Grojec. Fragment glinianego(?) przedmiotu przypominającego czworościenny topór, o pierwotnym zarysie prawdopodobnie pięciobocznym a przekroju poprzecznym kwadratowym. Ostrze nie zachowane, obuch prostokątny o zaokrąglonych narożach, częściowo uszkodzony. Powierzchnia porowata, pokryta nalotem (malowanie?) barwy ciemnoczerwono-brązowej. Dług. zach. 8,6 cm, szer. 4,8 cm, grub. 4,6 cm. W $\frac{2}{3}$ pierwotnej dług. okazu niedowiercony otwór o średn. 0,9 cm (Ryc. 1b). Zbiory Muzeum w Żywcu, inw. MŻ A/11 (dar p. Gołka w 1969 r.).

Ryc. 1. Jasienica, woj. śląskie. Motyczka kamienna (a); Żywiec – Sporysz, woj. śląskie. Gliniana(?) imitacja topora (b)

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prahistoria ziem polskich	– Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PSAS	– „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Salisbury
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SIA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SovArch	– „Sovetskaja Archeologia” (Советская археология), Moskva
KSIA	– Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
MIA	– Materialy i issledovanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		

